

ІСТОРИЧНІ АРХЕТИПИ ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО В СУЧАСНОМУ
МУЗИЧНОМУ ВІДОБРАЖЕННІ

Статтю присвячено дослідженню взаємозв'язку поезії Ліни Костенко з можливостями її музичного відображення в сучасній українській музиці на основі історичних архетипів художнього мислення. У аналітичному розділі головну увагу приділено творчій спрямованості на розкриття шляхів утворення музично-поетичної форми від різноманітних звичайних психологічних ознак людського побуту до одвічних проблем буття.

Ключові слова: історичні архетипи художнього мислення, жанрові запозичення в поезії та музиці, гімн, пастораль, елегія, епічність міфологема, афоризм, коломийка, балада, монодія, мінімалізм.

Визначення історичного походження етико-естетичного впливу поезії Ліни Костенко ґрунтується на сучасній дефініції відносно мистецтва як людської діяльності, що полягає у передачі певними зовнішніми ознаками глибинного аксіологічного виміру людського буття у просторі і часі.

Античне сприйняття людини як невід'ємної частини природи нашло своє відображення в пейзажній ліриці усіх часів та стилістичних напрямків. У доробку українських прозаїків згадаємо, наприклад, мальовничі описи природи І. Нечуя-Левицького, М. Коцюбинського, М. Стельмаха, О. Гончара. Подібно і в нашій поезії тема «людина і природа» знайшла своє втілення у поетичних рядках Т. Шевченка, Лесі Українки, П. Тичини, М. Рильського та ін. Не минула ця антична традиція і Ліни Костенко. У її творчості можна спостерігати найрізноманітніші прояви емоційних зв'язків між станом природи і психологічним станом душі.

Це може бути і відображення світлої пасторалі:

«Дощ полив, і день такий полив'яний.
Все блищить, і люди як нові.
Лиш дідок старесенький, кропив'яний,
блискавки визбирує в траві.
Струшується сад, як парасолька.
Мокрі ниви і порожній шлях...
Ген корів розсипана квасолька
доганяє хмари у полях». [1, с.58].

Іноді це тяжіння до класичних канонів давньогрецької культури досягає епічної величчя елегійного гімну:

«Осінній день, осінній день, осінній!
О синій день, о синій день, о синій!
Осанна осені, о сум! Осанна.
Невже це осінь, осінь, о! – та сама.
Останні айстри горілиць зайшлися болем.
Ген, килим, витканий із птиць, летить над полем.
Багдадський злодій літо вкрав, багдадський злодій.
І плаче коник серед трав – нема мелодій» [1, с.62-63].

Не менш цікавим, на наш погляд, є звернення Ліни Костенко до античного міфу і філософії. Саме цьому напрямку її поезії і присвячено нашу статтю.

Мета дослідження – виявити специфіку відображення історичних архетипів поезії Ліни Костенко у сучасній музичній творчості на прикладі вокальних творів Михайла Синиціна: «Осіння коломийка» та «Падіння Ікара».

Михайло Синицін, вихованець Національної музичної академії ім. П.І.Чайковського по класу композиції професора Іщенка, професійну освіту завершив у консерваторії штату Каліфорнія (США). У його творчому доробку – фортепіанні цикли «Різдвяний зошит», «Каліфорнійський альбом», варіації на тему Рахманінова, інструментальні, симфонічні твори, музика для кіно. Він є автором музичного оформлення цілої низки мультиплікаційних фільмів спільного україно-американського проекту «З любов'ю до дітей».

Наукові записки

Вокальні твори на слова Ліни Костенко створено у 2001 році. Перше публічне виконання та телевізійна прем'єра відбулися у 2002 р. Того ж року пройшла їх презентація на Міжнародному форумі ЮНЕСКО (м. Великий Новгород) у проєкті «Діалог культур». У 2005 р. вокальний цикл «Падіння Ікара» зі схвалення Ліни Костенко було опубліковано у видавництві «Нова книга». Існує ряд відеозаписів презентації циклу на державному телебаченні (м. Хмельницький 2010 р.) та в рамках Міжнародного фестивалю «Сучасна музика у сучасному світі» (м. Житомир 2012 р.) у виконанні Лариси Рудої (сопрано).

Вокальний твір «Осінь коломийка», написано наслідуючи поетичні рядки:

«Марнували літечко, марнували.

А тепер осінні вже карнавали.

Душа задивиться в туман

і марить обрисами літа.

Чи, може, це приснилось нам

купання в річці Геракліта?»

The image shows a musical score for a vocal piece. It consists of a vocal line and a piano accompaniment. The tempo is marked 'Andantino' and the dynamics include 'mp' and 'p'. The lyrics are: 'Мар-ну - ва-ли лі-те-чко, мар-ну - ва-ли.'

Це ліричні роздуми про сенс буття, строфи яких метрично поєднані. Свою назву в античній традиції вони отримали від акомпонуючого інструмента – ліри. Їх не виголошують, а наспівують у супровід танцю, зовсім як в українських народних коломийках. Тому твір і отримав таку назву [2, с.11].

Перші два такта вступу побудовані на архаїчному звучанні чистої квінти в басовому регістрі. Далі цей же інтервал обігрується на основі співставлення з квартою у верхньому голосі. Все це створює атмосферу відкритого простору, що є типовим для античної пасторалі. Тональність а-moll за шкалою виражальної змістовності Н.Юхновського відповідає настрою осінньої туманної прохолоди [3, с.55]. І в поетичному, і в музичному тексті багато змістовно-інтонаційних повторів: марнували, марить, приснилось, туман, купання. Сам мелодичний контур вокальної стрічки нагадує мінливий рух гірського потоку, що кожен раз той же самий, але що миті дивовижно змінюється. Так поступово утворюється музично-поетична складова філософського образу «річки Геракліта». Порівняймо, у цьому сенсі, наприклад, інтонаційне переосмислення тактів 3-4 у тактах 67-68.

The image shows a musical score for a vocal piece, showing a specific passage. It features a vocal line and a piano accompaniment. The tempo is marked 'Tempo primo' and the dynamics include 'mp'. The lyrics are: 'Чи, мо-же це... при-сни-лось нам'

Використання пониженого другого ступеню ладу сприяє створенню урочисто-суворого епічного характеру співвідношення а-moll – В-dur, що свідчить про одвічну філософську проблему невловимості руху людського буття між минулим і майбутнім.

Подальший розвиток квінтової основи басового регістру у другій строфі: «А тепер осінні вже карнавали» досягає тональності А-dur (у Н.Юхновського вона історично відображає улесливий характер), яка співставляється з сумеречно-ілюзорною [3, с.57] фарбою паралельного мінору fіs-moll. Поетичний текст і музика нібито свідчать про стан людської душі на порозі осіннього періоду її життя, що не в змозі подолати ілюзорне сприйняття світу.

Цікаво відзначити, що розповідь ведеться не від першої особи, а у дусі об'єктивного звернення античного хору. У драмі і трагедії того часу він базувався виключно на хореїчній основі трену (оплакування). У вокальній партії, наприклад, цей настрій відображено інтонацією сльози – мала секунда у слові «літечко» в 3-му такті.

Серія: ІСТОРІЯ

У цілому музичну мову цього твору відрізняє стриманість у використанні засобів музичної виразності та велика кількість еволюційних повторів і переінтонувань мотивних структур, що можна вважати проявом впливу на стиль автора деяких рис мінімалізму.

Античний міф про Ікара, що злетів у повітряний простір, але не втримався і впав на землю, подано в поезії Ліни Костенко через опис відомої картини на цю тему голландського живописця епохи ренесансу Пітера Брейгеля Старшого. В музичній інтерпретації Михайла Синиціна для цього використано жанр балади, який має історичне походження від танцювальної пісні – розповіді. У романтичній традиції балада наближає мистецтво звуків до виражальних можливостей живопису. Саме такий підхід покладено в основу вокальної балади на вірш Ліни Костенко «Падіння Ікара».

Балада "Падіння Ікара"

132 Повільно Замислено

Згас-ло сон-це

Невеличкий інструментальний вступ побудовано на цілотнових інтонаціях мелодії басового голосу. Повільний темп та виконавська ремарка «замислено» переносять нас у атмосферу епічної подорожі у просторі і часі. Це створює настрій загадкової урочистості для сприйняття поетичного тексту:

«Згасло сонце за вечірнім пругом.
Летіла хмарка як лебедій пух.
Гула бджола. Ратай ходив за плугом.
Підперся ген гирлигою пастух
Ішов кораблик, напинав вітрила,
тягнув з води рибалка окунця.
Птахи над морем розминали крила
і небокраю не було кінця.
Одна овечка забрела у шкоду.
Плескала хвиля берег по плечу.
Десть близько щось шубовснуло у воду.
Пастух оглянувся. Ратай і не чув».

Крім цілотнових послідовностей мелодійного руху у супроводі велику роль відіграє співставлення діатоніки і хроматики, що цілком підпорядковано характеру античної монодії вокальної партії. Іноді супроводжуючі голоси або дублюють опорні тони основної мелодії, або паралельно слідує за її підйомами і спадами, або повторюють її, як це ми бачимо у тактах 151-159. Такий прийом відтворює атмосферу народного музикування. Цікаво, що відносно старовинних ладів І.Способін підкреслює: «Народна музика має властивість рівнозначності всіх ступенів ладу» (4, с.28). Так само і у даному випадку можна говорити про наявність у творі модального мислення. Така мелодизація гармонійного руху у руслі головної монодії дає безліч відтінків тональних барв без закріплення в жодній з них.

Наведемо декілька прикладів психологічного використання тональних барв за шкалою Юхновського. Початок зі словами «згасло сонце» припадає на експонування a-moll – тональності прохолодної вечірньої димки. Після слів «летіла хмарка» з'являється C-dur у вигляді септакорду, що символізує нейтральний прозоро-білий колір. На закінчення слів «як лебедій пух» виникає звучання чарівно-мрійливого A-dur. Романтично піднесений образ «кораблика» підкреслено тональною фарбою cis-moll. Елегійному настрою подорожі у слові «вітрила» відповідає gis-moll. Закінчується балада у колориті згасаючого дня H-dur, що має відтінок теплої вохри. Світ так і не помітив чудо, яке сталось з Ікаром.

Отже, античні мотиви, що подано у розглянутих творах Ліни Костенко у формі філософської сентенції Геракліта і поетичного переказу живописної інтерпретації Пітера Брейгеля міфу про Ікара, свідчать про наступне:

- Існує міфологічний архетип одвічного тяжіння людини до чуда;

Але перебування людини у історичному просторі і часі мінливе і швидкоплинне;

Життя її цілком занурене у клопоти повсякденного побуту;

Тому і виникає наступна міфологема: за побутовими проблемами людина не помічає реалій буття, як здійснення справжнього чуда.

Композиційні особливості музичного плану, що відображають поетичне бачення Ліни Костенко у творчості Михайла Синиціна мають таке походження:

Вплив тенденцій мінімалізму у використанні засобів музичної виразності.

Співставлення діатоніки і хроматики у інструментальному супроводі цілком підпорядковано характеру античної монодії вокальної партії і свідчить про певні прояви модального мислення.

Відчуття тональності розчиняється завдяки заміні терцового на квартове співвідношення звуків у акорді.

Тональні фарби, як правило, виникають миттєво на опорні моменти такту для емоційного забарвлення ключових слів.

Архаїка пасторалі відтворюється шляхом синтезу вокального і танцювального планів, а використання другого пониженого ступеню ладу сприяє епічності звукового образу («Осіньна коломийка»).

У більш широкому розумінні композиційний синтез історичних запозичень поєднує поезію, живопис та музику (балада «Падіння Ікара»).

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Костенко Л. Вибрані твори. Кіровоград / Л. Костенко. Вид.: «Степова елегія», 1999. – 319 с.
2. Синицін М. «Коломийка», «Падіння Ікара» з вокального циклу на вірші Ліни Костенко / М. Синицін. – Вінниця. Вид.: "Нова книга", 2005. – 20 с.
3. Юхновский Н. Научно-педагогическое наследие / Н. Юхновский. – Вінниця. Вид.: «Подільський водограй», 2015. – 300 с.
4. Способин И. Лекции по курсу гармонии. (Електронний ресурс). – режим доступу до інформації: <http://www.kholopov.ru/arc/sposobin-harm.pdf>.

Sinitsyn V.M. Historical archetypes of Lina Kostenko's poetry in the modern musical reflection.

The article investigates a semantic correlation of Lina Kostenko's poetry with the possibilities of its sound representation in modern Ukrainian music in terms of common historical archetypes of artistic thinking. In the analytical section of the article most of the focus is on the creative commitment to the revelation of the musical and poetic form creation, from typical psychological sketches of human life to eternal axiological fundamentals of life.

Keywords: historical archetypes of artistic thinking, a genre affinity in poetry and music, hymn, pastorelle, elegy, epicism, mythologem, aphorism, kolomyyka ballad, monody, minimalism.

Синицын В.М. Исторические архетипы поэзии Лины Костенко в современном музыкальном отражении.

Статья посвящена исследованию смысловой взаимосвязи поэзии Лины Костенко с возможностями ее звукового отображения в современной украинской музыке на основе общих исторических архетипов художественного мышления. В аналитическом разделе статьи главное внимание уделено творческой направленности на раскрытие путей создания музыкально-поэтической формы от типичных психологических зарисовок человеческого бытия к вечным аксиологическим основам бытия.

Ключевые слова: исторические архетипы художественного мышления, жанровая общность в поэзии и музыке, гимн, пастораль, элегия, эпичность, мифологема, афоризм, коломийка, баллада, монодия, минимализм.